

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ І МЕТОДІВ ВИХОВАННЯ ГУМАННОСТІ У ПРОЦЕСІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті описується практична цінність виховних методів у позанавчальній добровільній діяльності, характеризуються методи гуманного виховання, аналізується методологічні засади гуманістичного виховання молоді, зокрема студентської, перераховані перешкоди у становленні високого рівня гуманності.

Ключові слова: гуманність, принципи виховання, методи виховання, волонтерська діяльність.

Виховання молоді людини як сформованої розвиненої особистості, що проявляє гуманність у відношенні до інших людей та самого себе є одним із головних завдань суспільства. Проблема виховання гуманності завжди цікавила науковців та практиків, вона не втратила своєї актуальності і зараз, в умовах трансформації ціннісного базису української нації.

Проблема формування гуманних стосунків молодого покоління складна і багатогранна. Уже в працях видатних педагогів і просвітителів – А. Дістервега, Я. Коменського, Дж. Локка, Й. Песталоцці, Н. Пирогова, Ж. Руссо, Л. Толстого, К. Ушинського, піднімалася проблема гуманності, яку вважали основою і головною метою виховання.

Окремі аспекти формування гуманних відносин розглянуті в працях: А. Бодалєва, М. Вейта, К. Гаврилівця, Н. Гусякової, С. Дзенуткайте, М. Жабарова, И. Каїрова, Н. Качатинової, Л. Косенко, Н. Трофимова, В. Тусарова, К. Ханової, Н. Шевченко, Е. Шишлової, Н. Щуркової та ін.

Проблема дослідження гуманності як найвищої цінності людини, була висвітлена у філософсько-аксіологічному (О. Дробницький, І. Зязюн, М. Каган), соціологічному (В. Водзінська, В. Ольшанський, В. Ядов), психологічному (І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук) та педагогічному аспектах (О. Алексюк, Ш. Амонашвілі, В. Білоусова, Д. Донцов, Л. Пуховська).

Важливий внесок у розробку проблеми гуманізації навчання зробили: І. Бех, А. Алексюк, В. Ізбедська, Є.Бондаревська, О. Сухомлинська, у виховання сучасної студентської молоді В.Ільченко, І. Матюша, Р.Скульський, С. Голошівець та ін.

Заслуговують на увагу думки щодо виховання гуманності, репрезентовані в працях українських освітніх діячів та педагогів (І. Огієнко, С. Русова, Г. Ващенко, М. Грушевський, Н. Полянська-Василенко). Зокрема І. Огієнко виступав за рівність у доступі до освіти, виховання, уникання дискримінації.

М. Грушевський наполягав на здійсненні освіти та виховання на загальнолюдських та національних засадах, виступав за демократичність та гуманність у ставленні до особистості [6]. С. Русова суттєвого значення надавала формуванню національно свідомих громадян української держави, що передбачало виховання розумної, працьовитої, самостійної людини, здатної до самоаналізу, саморозвитку, яка виявляє гуманність у ставленні до інших людей та свого народу [2].

Цікаві ідеї стосовно виховного ідеалу молоді людини висловив А. Макарєнко. Це повинна бути правдива, працелюбна, людяна, щиросердечна, оптимістична та віддана людина. Гуманістичне виховання особистості педагог розглядав у контексті трудового виховання та виховання в колективі [5].

Таким чином, аналіз наукової літератури виявив, що питання формування у молоді гуманності, гуманних стосунків досліджено достатньо широко, різнобічно і на різних рівнях. Разом з цим проблема формування гуманних стосунків молодих людей в позанавчальній діяльності досліджена недостатньо.

Підсумовуючи головні ідеї дослідників-науковців з цього питання, варто підкреслити, що гуманність не втратила своєї актуальності в сучасних умовах, більше того, формування та утвердження гуманності – це архізадання сучасного виховання, соціалізації та соціального становлення молодіжного середовища.

Мета статті охарактеризувати принципи та методи виховання гуманності сучасної молоді.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання:

- виявити основні перешкоди, що гальмують ефективне виховання гуманності молоді;

- обґрунтувати доцільність застосування методів і принципів для виховання гуманності в процесі волонтерської діяльності сучасної молоді;

- виокремити фактори підвищення ефективності виховання гуманності сучасної молоді.

Незважаючи на суттєве значення морально-духовних цінностей в житті людей, вони ще не посіли належного місця в системі цінностей сучасної молоді. Нині в молодіжному середовищі зростають вияви таких явищ як злочинність, озлобленість, нігілістичне ставлення до принципів моралі: спостерігається крайній егоцентризм, низький рівень культури спілкування, небажання покладати на себе відповідальність, недостатня сформованість патріотизму, втрата життєвого оптимізму та інші негативні тенденції. Саме ці негативні явища перешкоджають формуванню гуманності та спотворюють увесь процес виховання.

Вивчення стану сформованості гуманного ставлення показало, що в сучасному соціальному просторі спостерігається стандартизація виховного процесу, зберігаються застарілі способи передачі ціннісного ставлення до світу в готовому вигляді, відбувається підміна гуманістичної педагогіки випадковим набором виховних заходів; що перешкоджають розгортанню процесу сходження самої особистості на шляху від конкретного до абстрактного. Досі в суспільній свідомості не подолано авторитаризм, не відбулося кардинальних змін філософії та ідеології виховання, не звертається увага на інтереси особистості, її насувні проблеми. Недостатньо також оцінено потенціал позанавчальної діяльності, в першу чергу – волонтерської активності. Вважаємо, що це питання заслуговує на сьогодні найбільшої уваги у зв'язку з новими тенденціями у виховній парадигмі.

Виокремивши перешкоди, що постають на шляху ефективного формування гуманності сучасної молоді вважаємо за доцільне ознайомитися з поглядами на інструменти впливу на виховний процес, тобто методи; і їхню практичну цінність у поза навчальній добровільній діяльності.

Зокрема, Ю. Бабанський поділяв всі методи виховання на 4 групи: методи формування свідомості, формування суспільної поведінки, методи стимулювання діяльності й поведінки, контролю й аналізу ефективності виховання [1]. Група методів формування свідомості має за мету вплив на свідомість, волю і почуття задля утвердження поглядів і переконань. Сюди належать такі методи як бесіда, лекція, диспут, метод прикладу. Практичний потенціал цих методів у позанавчальній діяльності широко розкривається у волонтерській роботі. Зокрема, це стосується проведення відкритих диспутів, лекцій на базі позанавчальних установ з вільним доступом молоді як до участі, так і до організації. Обов'язковою умовою є обговорення і висловлення думки кожного учасника, шляхом письмового написання власних думок та пропозицій.

Методи формування суспільної свідомості передбачають організацію діяльності студентів та накопичення досвіду суспільної поведінки. До них належать педагогічна вимога, громадська думка, вправління, привчання, доручення, мотивація суспільно корисної поведінки. Втілення цих методів на практиці можливе шляхом діяльності клубів групової взаємодії, залученням молоді до виконання суспільнокорисних справ з урахуванням інтересів добровольців, участь у розгортанні молодіжного руху, співпраця із ЗМІ та співпраця з громадськими організаціями та соціальними службами.

Методи стимулювання діяльності і поведінки виконують функції регулювання і стимулювання поведінки та діяльності студентів. До них відносять змагання, заохочення і покарання. Виявлення на практиці цих методів спостерігаємо у випадках групової діяльності, організації та проведенні конкурсів, акцій, участі у різних проектах, програмах, де кожна молода особа може відчутти свою відповідальність перед іншими та отримати задоволення у випадку позитивних наслідків її дій.

Методи контролю й аналізу ефективності виховання мають своїм завданням з'ясувати результативність конкретних виховних заходів, виховної роботи в колективі загалом. До цієї групи методів належать педагогічне спостереження, бесіда, опитування (анкета, усне), аналіз результатів діяльності студентів [6]. Застосування цих методів відбувається шляхом щомісячного опитування студентської молоді, ведення журналів реєстрації добровільної активності кожного, внесенням зауважень та пропозицій до реалізованих програм і проектів.

Характер методів гуманного виховання змінюється залежно від специфіки студентського колективу: як тільки колектив починає включатися в роботу, методика роботи змінюється. Методи гуманного виховання трансформуються залежно від індивідуальних особливостей студентів: виховна робота проводиться не лише з усією групою, але й набуває індивідуальної форми.

Цікавим підходом до формування гуманності молоді у позанавчальній роботі є метод кейс-стаді. Метод широко застосовується різноманітними волонтерськими утвореннями. В основі методу лежить живе обговорення проблемної ситуації, втілення ситуації в життя (театральна постановка), аналіз та висунення пропозицій з можливих варіантів вирішення проблеми. Всі думки фіксуються у письмовому вигляді. Обговорення проводяться на постійній основі в рамках роботи позанавчальних установ. Кожна дискусія закінчується підведенням підсумків та рекомендацій з

подальшим оформленням у вигляді статей, книг та брошур, які поширюються у молодіжному середовищі.

Узагальнюючи характеристику методів, на сьогодні вважаємо важливим завданням науковців та педагогів, які займаються дослідженням методів формування гуманності, сконцентрувати увагу на впровадженні в практичне застосування теоретико-методологічних засад гуманістичного виховання сучасної молоді, продовженні розробок та апробації особистісно орієнтованих методів та технологій, введенні пошуку резервів підвищення ефективності виховного процесу.

Методологічні засади гуманістичного виховання студентської молоді детермінуються положеннями гуманістичної етики, основними державними документами України про освіту та виховання та ґрунтуються на принципах:

- гуманізму – виявляється у визнанні людини найвищою цінністю, а її права – пріоритетними. Гуманізм вимагає шанобливого ставлення до кожної молодої людини, забезпечення свободи совісті, віросповідання, світогляду, турботи про фізичне, психічне, духовне і соціальне здоров'я (надання студентською молоддю допомоги іншим людям, участь у суспільнокорисних ініціативах, залучення до пізнання світогляду та менталітету інших народів, шляхом організації вечорів-спогадів та тематичних тижнів, одноразових акцій на постійній основі);

- індивідуалізму – утверджує, перш за все, цінність, унікальність і неповторність кожного індивіда, стимулюючи в ньому прагнення до самоствердження, відповідальності за свої вчинки. Втілити принцип на практиці можливо шляхом створення індивідуальної програми розвитку кожної молодої особи, в якій повинні бути зазначені цілі та завдання на кожний місяць, досягнуті результати;

- колективізму – виступає одночасно і умовою і результатом суспільної сутності людини, орієнтуючи її на гармонізацію своїх особистих інтересів громадським. Розуміння приналежності індивіда до спільноти, своєї відповідальності за майбутнє країни у поєднанні з активною громадською діяльністю, участі у колективних починаннях, організації клубів про соціального спрямування;

- соціального загартування – передбачає залучення молодого населення до ситуацій, які потребують вольового зусилля для подолання негативного впливу соціуму, вироблення соціального імунітету, стійкості від стресів. Втілення принципу відбувається шляхом реалізації ряду превентивно-профілактичних заходів, наочною демонстрацією негативних наслідків антисоціальних дій;

- толерантності й комунікативної спрямованості – спирається на визнання продуктивної ролі індивідуалізму в його позитивному гуманістичному сенсі, передбачає вияв терпимості до інших людей, їх поглядів, цінностей, поведінки. Реалізація принципу відбувається шляхом залучення студентської молоді до міжнародної волонтерської діяльності;

- альтруїзму – виявляється у безкорисливій любові і турботі про благо іншої людини. Сама суть волонтерської діяльності у поза навчальний час виявляється у принципі альтруїзму. Молодь має можливість реалізувати свій потенціал, допомагаючи безкорисно іншим людям і одночасно отримує цінний досвід спілкування та радість від визнання своєї значущості[6].

У пошуках засобів гуманізації виховного процесу в сучасній вищій школі педагогічна наука і практика орієнтується на самоцінність людської особистості, її внутрішні ресурси і саморозвиток. Кожен із зазначених принципів та методів має шанс на реалізацію саме у позанавчальній діяльності завдяки участі у волонтерській роботі. Адже поняття "гуманність", яке трактують як людяність, повага до людської гідності найкращим чином виявляється у поведінці особистості, її відношенні до іншого, реагування на ситуації не справедливого ставлення та неповаги гідності людини. Беручи активну участь у різноманітних про соціальних заходах, акціях, програмах допомоги, молода особа має можливість не лише долучитися до суспільно схвалюваної активності, а й відчувати свою приналежність до соціуму, розширити коло інтересів та знайомств, дізнатися цікаві ідеї та думки інших, висловити свої побажання, отримати схвальну оцінку своїх здібностей.

Як бачимо, на сьогодні напрацювання у галузі виховання досить серйозні і вагомі. Існує безліч підходів до класифікації методів виховання, розроблено і науково обґрунтовано принципи виховання, практичний рівень втілення яких ми спостерігаємо у всезростаючій добровільній активності молоді у позанавчальний час. Попри це ведеться подальша активна робота у педагогічній галузі, зокрема в напрямі вдосконалення та переосмислення пропонованих методів та принципів виховання гуманності та виховного впливу загалом. З усієї сукупності методів та принципів безумовно можна обрати саме ті, які будуть доцільними у конкретній ситуації. Який би метод педагог не використовував, він повинен бути елементом програми впливу. У роботі з кожним студентом, з групою і колективом безумовно присутні елементи як планування виховних зусиль, так і ситуативного втручання. Тому педагог у своїй діяльності повинен спиратися на базу методів виховання у вищій школі, проте не забувати про необхідність їх вдалого комбінування і поєднання. Лише після детального вивчення

колективу, ознайомлення зі специфікою комунікації в ньому, особливостями взаємодії перед вихователем постане чітко окреслена ситуація. На основі свого висновку про молодих людей він підбере і творчо поєднає інструментарій для формування необхідних якостей.

Вдало підібрані методи виховання забезпечують правильну спрямованість усього процесу, його відповідність поставленим завданням та меті.

Зупинимося ще на одному важливому аспекті виховання гуманності, а саме: умовах, які забезпечують ефективність виховання. До них слід віднести: впровадження цілісного підходу до використання цінностей, традицій та норм суспільства як засобу виховання гуманності молоді; систематизація і структурування змісту програм виховання; здійснення виховного процесу в широкому контексті духовної культури освітньої установи; сприяння реалізації психологічного механізму формування гуманності шляхом впровадження особистісно орієнтованих технологій; створення педагогічно доцільних моральних ситуацій, які б враховували потреби, відчуття, уявлення, емоції, мотиви, здібності молодих людей, їх реальне життя; стимулювання суб'єктивної позиції молодої особи; формування ціннісно-оцінювального ставлення до Батьківщини, до світу, до людини, до самого себе; створення атмосфери творчого вибору і самовдосконалення; спонукання до самопізнання, самовдосконалення, самореалізації особистості[3].

На сьогодні існує достатня кількість науково обґрунтованих, апробованих та діючих принципів, методів, прийомів виховання гуманності сучасної молодої людини. Говорити про те, що немає достатнього методичного забезпечення немає сенсу. Однак проблема полягає не в цьому. Утруднення виникають не на теоретичному рівні, а на практичному рівні. Адже мало знати принципи виховання, різні класифікації методів виховання, потрібно ще й уміти вдало використовувати накопичений багаж знань та досвіду на практиці. Безумовно подальша робота у напрямі наукового пошуку ведеться і буде продовжуватися. Однак ми вважаємо, що потрібно звернутися до практично-діяльнісного аспекту. Не лише знати методи і їхні характеристики, а й вміти їх творчо поєднувати, трансформувати відповідно до вимог сьогодення, конкретної ситуації.

Виховання гуманності повинно постати як інтерактивний процес. В основі якого будуть лежати діалог та взаємодія між учасниками виховного процесу. Взаємодія на рівних умовах, а не у положенні "суб'єкт - об'єкт".

Окрім цього, хочемо додати про складність формування гуманності в умовах поодинокого впливу. Можна скласти бездоганну програму, використовувати лише найсучасніші методи, опиратися на

загальнопедагогічні принципи, проте за відсутності координованої погодженості зусиль освітніх закладів, сім'ї, культурних та дозвіллевих установ, громадськості та ЗМІ немає підстав говорити про ефективність виховного процесу. Адже дуже важко одному педагогові або лише освітній установі формувати соціально значущі якості в умовах вседоступності та поширеності антисоціально налаштованого інформаційного та неформального простору.

Підсумовуючи зазначені зауваження, відмітимо, що в українському суспільстві ще досі існує безліч перешкод на шляху становлення більш високого рівня гуманності у свідомості молодого покоління, серед яких: негативний вплив антисоціальних явищ, неузгодженість дій суб'єктів виховного процесу, стандартизація і застарілість виховних підходів, ігнорування традицій минулого та норм сучасного. У відповідь на це у педагогічній теорії представлено широкий арсенал методів та принципів ефективної побудови всього виховного процесу та формування гуманності зокрема. Ми ознайомилися з різними підходами до класифікації методів та принципів виховання. Практичне значення аналізованих методів та принципів можливо простежити у позанавчальній діяльності молоді, а саме: участі у волонтерській діяльності. Прагнемо звернути увагу, що волонтерська активність є показником і підтвердженням формування гуманності в молодого покоління. Вона виступає практичним підтвердженням не лише самого факту участі у суспільно схвалюваній діяльності, а й демонструє особистісне прийняття і втілення принципу гуманності у повсякденній діяльності особистості.

Узагальнюючи представлені групи методів та прийомів виховання та формування гуманності зазначимо, що вони достатньо теоретично обґрунтовані і мають позитивний потенціал. Хочемо наголосити ще на тому факті, що варто звернути увагу ще на такі фактори підвищення ефективності виховання гуманності сучасної молоді, які містяться у свідомості українського суспільства. Адже у свідомості українського народу є достатньо потенціалу (традиції, звичаї, громадська думка, виховання працею, нормованість стосунків між людьми тощо), щоб втілити в життя ідею гуманності через виховання підростаючого покоління. Однак їм необхідна всебічна підтримка зі сторони сім'ї (сімейні традиції, свята, норми, правила поведінки в сім'ї, права та обов'язки членів сім'ї, покарання за порушення сімейного укладу), громадськості (громадська думка, залучення молоді до соціально корисної активності, активізація внутрішнього потенціалу), освітніх установ (розробка, апробація та впровадження нових принципів та методів виховання, вдосконалення попередніх напрацювань, узагальнення та творче використання закордонного досвіду, орієнтація на творчу співпрацю), ЗМІ (пропагування ідей прояву гуманності,

створення циклу повчально-виховувальних телепередач, організація та висвітлення акцій для молодих людей), підтримка добровільної активності молоді (залучення до надання безкорисної допомоги, участь у волонтерському русі, допомога та організація акцій, програм, свят, конкурсів, пропагування волонтерства за допомогою методу "рівний-рівному").

Список використаних джерел

1. Бабанський Ю.К. Рациональная оптимизация учебной деятельности / Ю.К. Бабанський. – М. : Знання, 1984. – 96 с.
2. Бех І. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1.
3. Боришевський М. Духовні цінності в становленні особистості громадянина // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1.
4. Голошivecь С. Виховання сучасної студентської молоді – фундамент майбутнього // Вища освіта. – К., 2002. – №4.
5. Макаренко А. С. Педагогічна поема / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1973. – 507 с.
6. Рожков М., Байбородова Л. Теория и методика воспитания. – М.: изд. Владос, 2004. – 382с.

The article describes the practical value of educational methods in extracurricular voluntary activities are characterized by methods of humane education, analyzed methodological principles of humanistic education of youth, especially students, listed obstacles in establishing a high level of humanity

Отримано 25.2.2012

УДК 371.134:37.013.42

Т. І. Сметанюк

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОГО СКУТЕРУ

У статті проаналізовано сутність і значення соціальної відповідальності особистості. Визначено місце соціальної відповідальності у структурі життєвої позиції.